

NEKROLOG

**Odešel Karel Kaplan.
Vzpomínka na zakladatelskou osobnost
výzkumu historie komunistického
Československa**

(28. srpna 1928 Horní Jelení –
12. března 2023 Praha)

JIŘÍ KOCIAN

Na počátku roku 2023 zaznamenala česká i slovenská historická obec smutnou zprávu o odchodu českého historika doc. PhDr. Karla Kaplana, CSc. Je právem pokládán za významného a uznávaného specialistu zejména na soudobé dějiny poválečného Československa, především pak na dějiny druhé poloviny čtyřicátých let a dále let padesátých a šedesátých. Karel Kaplan patřil k nejpřekládanějším českým historikům v zahraničí a stal se jednou z klíčových postav utváření oboru soudobých dějin v Československu a posléze v České republice.

Karel Kaplan pocházel ze skromných poměrů. Otec byl regionálním funkcionářem sociální demokracie. Kaplanovy názory v mládí podle jeho vlastních slov nejvíce ovlivnil jeho starší bratr sympatizující s komunistickými myšlenkami. Karel Kaplan ještě v letech nacistické okupace nastoupil do Zlína jako frekventant Baťovy školy práce, v tomto městě působil až do roku 1947. Zde také v říjnu 1947 vstoupil do Komunistické strany Československa. Po odchodu ze Zlína působil jako funkcionář KSČ ve Vysokém Mýtě a posléze v Pardubicích. Dálkově vystudoval Institut společenských věd při ÚV KSČ v Praze (mezi lety 1957–1960) a již v průběhu této životní etapy publikoval některé drobnější práce zabývající se tematikou regionálních dějin.

V roce 1960 se Kaplan stal pracovníkem aparátu Ústředního výboru KSČ v Praze. Zde působil na ideologickém oddělení, přičemž měl v gesci dohled nad historickou tvorbou, včetně produkce a činnosti tehdejšího Ústavu dějin KSČ. V této souvislosti byl také jmenován členem rehabilitačních komisí při ÚV KSČ a toto pověření mu umožnilo studium dosud nepřístupných archivních materiálů, včetně přísně utajovaných dokumentů např. ÚV KSČ, ministerstva vnitra, ministerstva národní bezpečnosti nebo Státní bezpečnosti. Pro své tzv. revizionistické a proreformní postoje musel odejít z aparátu ÚV KSČ. Posléze našel v roce 1964 práci jako samostatný vědecký pracovník v tehdejší Historickém ústavu ČSAV a ve druhé polovině šedesátých let se stal zástupcem ředitele tohoto ústavu.

K. Kaplan se velmi intenzivně odborně i veřejně angažoval ve prospěch proreformní politiky pražského jara a v roce 1968 působil jako tajemník Ústřední rehabilitační komise při ÚV KSČ. Po potlačení pražského jara byl vyhozen z práce i komunistické strany, v roce 1972 dokonce zatčen a krátce držen ve vazbě. K plánovanému politickému procesu s ním nakonec nedošlo. V roce 1976 legálně odjel do Spolkové republiky Německo, kam se mu ve spolupráci s dalšími kolegy a kolegyněmi podařilo tajně odvézt řadu let získávané kopie archivních materiálů. S pomocí dovezených materiálů a také díky své osobní znalosti a zkušenosti se způsoby komunistického vládnutí v Československu posléze Kaplan dokázal v exilu odborně působit a publikovat dalších třináct let, a to především díky výzkumným grantům a stipendiím Collegia Carolina v Mnichově.

Po pádu komunistického režimu v Československu a po dokončení výzkumných závazků ve Spolkové republice Německo využil nabídky historika a svého bývalého kolegy profesora Viléma Prečana k návratu do Československa. 1. října 1990 se stal pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, jehož byl Vilém Prečan od 1. února 1990 prvním ředitelem. Karel Kaplan působil jako vedoucí výzkumných týmů a oddělení specializovaných zejména na období let 1945–1967. V této době se stává zřejmě publikačně nejpilnějším historikem v oboru soudobých dějin a klíčovou postavou zkoumání dějin komunistického Československa.

Stojí jistě za připomenutí zmínit alespoň některé důležité mezníky Kaplanova badatelského a autorského odkazu. Širší odbornou veřejnost oslovil svým Zamyšlením nad politickými procesy, které vyšlo v roce 1968 ve třech pokračováních v tehdejší teoretickém časopisu ÚV KSČ *Nová mysl* a které bylo vlastně první kritickou prací o justičních zločinech páchaných komunistickou stranou v Československu. V exilovém *Tigridovu Svědectví* či v *Pelikánových Listech* vycházely Kaplanovy studie o politickém vývoji poválečného

Československa. Již v těchto exilových pracích Karla Kaplana bylo možné nahlédnout odpovědi na řadu palčivých otázek, včetně reflexe složitých problémů obnovy poválečné „třetí“ republiky a cíleného postupu KSČ za mocí v letech 1945–1948, které vyústily v drama a tragédii únorového převratu roku 1948. Tento výzkum považoval sám K. Kaplan za jednu ze stěžejních otázek nejen svého bádání, ale i výzkumu poválečných soudobých dějin v obecnější rovině. Proto se také po svém návratu z exilu těmto tématům nadále věnoval ve svém výzkumu a četných knihách.

Není cílem a ani není možné v této vzpomínce zhodnotit odkaz obsáhlého Kaplanova díla. Jeho význam je jistě třeba diskutovat a kriticky vyhodnotit, avšak zároveň to není možné bez zvážení přínosu dlouhé řady jeho prací současnému českému dějepiscectví.

Osobně jsem se s docentem Karlem Kaplanem seznámil společně s dalšími kolegy až v polovině devadesátých let, kdy jsem měl možnost stát se členem výzkumného týmu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, který doc. Kaplan vedl. Porady, jež svolával, byly zážitkem, na který jsme se těšili. Nikdy nás nepřestal překvapovat svou skvělou znalostí archivních pramenů o poválečné době v Československu či výbornými postřehy o komunistických funkcionářích, které poznal v rámci svého působení ve stranickém aparátu. Výsledkem jeho neuvěřitelné píle a pracovitosti se staly četné studie, edice dokumentů a velké monografie, které tvořily též jádro publikační produkce Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV / AV ČR v prvních letech jeho existence.

Karel Kaplan zemřel 12. března 2023 v Praze ve věku nedožitých 95 let. V naší paměti zůstává především jako dlouholetý vzácný kolega, nestor historiografie československých a českých soudobých dějin a jejich významný znalec.

Čest jeho památce.

